

vix videntur hominibus rectæ, et novissima earum deducunt ad mortem (Prov. xiv, 12). Quæ utique multæ perditionis viæ tunc inceduntur, cum una regalis viæ, lex Dei videlicet, quæ neque ad dexteram neque ad sinistram declinat, per negligentiam deseritur. De qua scilicet via Dominus Jesus Christus, qui est finis legis ad justitiam omni credenti, denuntiat: *Ego sum via, veritas et vita, neque venit ad Patrem nisi per me* (Joan. xiv, 6). Ad quam viam omnes homines communiter invitatur, dicens: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (Matth. xi, 28); *quia non est personarum acceptio apud Deum* (Rom. ii, 11), ubi non est Judæus, nec Græcus, masculus et femina, servus et liber, barbarus et Scythia, sed omnia in omnibus Christus: omnes enim unum sunt in Christo Jesu. Dum ergo Christus finis legis est, qui sine lege sunt, sine Christo fiunt. Igitur populus sine lege, populus sine Christo est. Abusivum ergo in temporibus Evangelii populum sine lege fieri, quando Apostolis in cunctas gentes licentia prædicationis data est, quando tonitruum Evangelii per cunctas sæculi partes intonuit, quando Gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam; quando qui de longe fuerant, facti sunt prope in sanguine Christi: qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei in Christo; quando est tempus acceptabile, et dies salutis, et tempora refrigerii in conspectu Altissimi; quando unaquæque gens habet testem resurrectionis; quando ipse Dominus protestatur, dicens: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxvii, 20). Non itaque simus sine Christo in hoc tempore transitorio, ne sine nobis Christus esse incipiat in futuro.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

Sine lege. Cod. Colbert. sine Christo.

LIBER DE DUPLICI MARTYRIO,

AD FORTUNATUM, INCERTO AUCTORE.

I. MULTIFARIAM multisque modis ago gratias, Fortunate mihi in Domino charissime, divinæ benignitati quod et tuam pietatem excitavit ad exstimulandum officium meum, ut unico libello commilitonibus nostris materiam subministrarem, unde sibi, gratia Spiritus opitulante, munimenta telaque fabricarentur adversus persecutionum incursus; et mihi quod petebas conanti, non dedignata est adesse, et quod utriusque nostrum operam non passa est esse sterilem, hoc est quod mei Fortunati pium desiderium bene fortunavit, et ministri sui officium voluit esse gregis sui beneficium. Scribis enim ex eo libro multum roboris et alacritatis accessisse strenuis, timidioribus autem et infirmis tantum animorum esse additum, ut ex his quoque per Dei gratiam, certam victoriam nobis promittere debeamus: eoque libentius obtemperavi posterioribus tuis litteris, quibus orat tua charitas, ut, quoniam hoc auspiciis Domini nostri Jesu Christi bene successit, addam volumen alterum de duplici martyrii genere: quorum unum exhibetur cum sævit tortorum inhumanitas, alterum occultius quidem est, sed nihilominus fortem animum postulat, multaque divinitus armatura communitum. Utinam et hoc munus Christi Spiritus per me fratribus et commilitonibus nostris largiri dignetur, et quod dederit bene prosperare! Quemadmodum enim nihil sanctum nisi illo sanctificante, nihil potens nisi illo corroborante, ita nihil felix, nihil auspiciatum, nisi illo prosperante. Sane, et vestris precibus et Domini bonitate fretus, aggrediar.

II. Martyr, ut iis quoque notum est qui græce nesciunt, *testem* sonat. Quamquam autem, post exortam Evangelicæ veritatis lucem, ecclesiastica consuetudo cognominis hujus honorem proprie tribueret iis qui in tormentis usque ad mortem perdurarunt in professione hominis Jesu Christi, et evangelicum instrumentum sanguine suo velut obsignarunt apud incredulos, omnis tamen piorum vita testimonium reddit Deo. Non quod ille cujusquam egeat testimonio, qui ex se fons est æternæ gloriæ, ut nec ullis hominum honoribus fieri possit honoratio, nec ullis mortalium ignominibus obscurior; sed tamen ita visum est eterno illius divinoque consilio, ut suam bonitatem, sapientiam ac potentiam apud homines per homines velit illustrari; sicut mundum gubernari voluit per Angelos, cum Angelorum ministerio non egeat, multaque hominibus per homines largiatur quæ per se dare poterat, qui quicquid vult nutu potest, et eni voluisse fecisse est. Et quamquam, ut dixi, ad illam ineffabilem majestatem nulla pertingit ignominia;

VARIORUM NOTÆ.

Quod mei Fortunati, etc. Quamquam hic ut Cypriani esse persunderet hunc librum, alterius libri ad Fortunatum meminere, tamen ipse stylus repugnat. Neque enim veteres Patres unquam voce *fortunare* usi sunt, ne fortunæ viderentur aliquid tribuere.

Qui in tormentis usque ad mortem perdurarunt. Quam diversa significatione martyres accipiat Cyprianus, supra abunde diximus, præsertim tomo i. Epist. ix. PAMEL.

tamen in Scripturis ita loquitur, quasi per nos honoretur, vel ignominia afficiatur. Nam in Deuteronomio cum Moyse expostulat, quod apud populum ob laticeis penuriam murmurantem in Cades deserti Sin, ad aquas contradictionis non sanctificavit ipsum inter filios Israel, et ob hanc offensam non est illi nec Aaroni datum ingredi terram promissam, ac tot annis expectatam, sed tantum e montis vertice procul aspicere licuit.

III. Porro quod dictum est *sanctificare* pro *glorificare*, qui litteras Hebræorum callent, affirmant esse sermonis illius proprietatem. Quod ipsum tamen ex aliis Scripturarum locis liquere potest, si minus illorum testimonio fidimus, quandoquidem et in oratione Dominica, *Sanctificetur nomen tuum* (*Matth. vi, 9*) dictum est, pro *glorificetur*, sive *clarificetur*, *nomen tuum*. Sic et Corinthios exhortatur ut glorificent ac bajulent Deum in corpore suo. Sicut enim nomen Dei glorificatur vita piorum hominum, in quibus ipse per Spiritum suum operatur quicquid faciunt boni, ita e diverso polluitur et infamatur malefactorum eorum qui se Dei cultores profitentur. Quemadmodum et militis virtus aut servi probitas redundat in gloriam ducis aut heri, ita militis ignavia, aut servi nequitia, dedecori est duci aut hero, propterea quod horum mores magna ex parte pendent ab illorum moribus in quorum potestate sunt. Qui etiamsi prorsus absunt ab omni culpa, tamen popularis existimatio solet dominorum mores ex servorum moribus testinare. Unde etiam hic videmus divinam Scripturam frequenter juxta mortalium affectus loquentem, velut in Levitico de eo qui de semine suo dedisset idola Moloch, dicit: *Quia polluit nomen sanctum meum* (*Levit. lxx, 5*). At quod ab hominibus sanctificatum est pollui potest, Dei vero nomen in se semper est gloriosum, apud homines tantum contaminatur, quemadmodum mendax infamia non polluit virum integrum. Sic et apud Ezechielem clamat nomen suum fuisse pollutum inter Gentes impiis moribus Israelitarum. Quia, et beatissimus Paulus scribens Romanis, ex auctoritate Prophete dicit, appellans Judæos, legem profitentes, sed ea quæ lex vetat facientes: *Nomen Dei blasphematur inter Gentes* (*Rom. ii, 24*). Et in oratione Dominica, sicut atigi modo, ex auctoritate Redemptoris, oramus ut sanctificetur nomen Dei Patris, hoc est ut inclarescat et illustretur apud homines, utique per homines, vel potius in hominibus. Illustratur autem si Spiritus illius regnet in nobis, et si illius voluntati obtemperetur in terris, quemadmodum in cælis nulla est rebellio. Quoniam autem homines ex sese nihil habent virtutis, quicquid per nos recte geritur cedit in gloriam Dei, et ideo thesaurum divinæ potentiae promittit iterdum ex vasis

A stilibus; ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis.

IV. Ergo quamquam omnis piorum vita martyrio suo glorificat Deum et Christum filium ejus, nullum tamen est illustrius testimonium apud homines, quam sanguinis, hoc est vite propter Deum contemptæ et mortis fortiter toleratæ. Reddiderunt et miracula testimonium divinæ potentiae, præsertim apud incredulos: nam his proprie data sunt signa, quemadmodum scribit beatus Apostolus; sed semper efficacius fuit sanguinis profusi testimonium. Quot morbos insanabiles verbo sanat Dominus! quot cæcos illustrat! quot mancos, paralyticos ac debiles restituerat! quot exanimis ad vitam revocarat! Et tamen pauci credebant in eum, et audiebat: *In Beelzebub eiecit dæmonia* (*Luc. xi, 15*). Cæterum, ubi ventum est ad sanguinem, ibi dejectum est Satanae regnum, ibi subactus est mundus. Commemorat et Joannes evangelista triplex in terra testimonium, Spiritus, aqua et sanguis, quod efficacissimum est postremo recensens loco. Spiritum in columbæ specie descendentem super Jesum videre meruit Joannes Baptista; an alii viderint incertum. Certe hoc testimonium Joanni datum est, quo desineret dubitare de Domino Jesu an ille esset qui baptizaret Spiritu et igni. Aquæ testimonium vidit Joannes evangelista, nec satis constat solusne viderit, an cum multis. Erat quidem hoc ingens mysterium sacri lavacri quo delentur peccata: sed vidit aquam simul effluere eum sanguine, qui nisi adfuisset, inefficax erat aqua. C Quid enim prodest aboleri peccata, nisi succedat vita justitiæ quam confert sanguis? Quamquam hi tres unum sunt: unus enim Deus est, qui per Spiritum, aquam et sanguinem declarat hominum generi virtutem ac bonitatem suam: aut ideo dicuntur unum esse, quoniam undique sibi constat testimonium, nec ulla ex parte dissonat; quemadmodum quas arctissima jungit amicitia, propter unanimum animorum consensum, unus animus esse dicuntur.

V. Ac, juxta sensum crassiorem, hæc tria præcipua sunt in homine vitæ argumenta atque etiam instrumenta. Quamdiu enim pulmonis officio attrahitur vicissim ac redditur halitus, certum vitæ indicium est: unde loquendi consuetudine, spirare dicuntur qui vivunt, et exspirasse qui vitam finierunt. Quia et anima latinis *flatus* dicitur, ad græcæ vocis imitationem, qui *ventum ζεφειρον* vocant. Super hæc, sunt in ipso homine subtilissimi spiritus, a corde ubi fontem habent sparsi per universum corpus, sed præcipue per arterias commeantes, licet et aliis partibus omnibus mixti; hi si subito evolent, mortem præsentem afferunt: sin includantur, lenta ægrotatione consumunt hominem. Adest et humor

VARIORUM NOTÆ.

Ob laticeis penuriam. Non recte Manutius et Morellus *lariceis*, neque vero sic etiam alicui Cyprianus, cui etiam heri nomen ignotum est. PAMEL.
¹⁷⁹ Aut ideo unum dicuntur esse, etc. Nimirum consentit hæc expositio annotationibus Erasmi, in hunc

Epistola Joannis locum; ipse vero Cyprianus longe aliter, de unitate Patris, Filii et Spiritus sancti interpretatur, libro de *Unit. Ecclesie*. Sic etiam alii veteres. PAMEL.

quidam naturalis, quem, ut arbitror, medici phlegma vocant, sparsus et ipse per universum corpus. Hujus usum nunquam sentimus evidentius quam in sensu gustus: nisi enim hic admixtus sit inter linguam et palatum, nullum erit palati iudicium. Et tamen hæc sic mixta sunt in homine, ut non sit sanguis absque spiritu et phlegmate, et pariter ad tuendam vitam conferunt omnia. Videmus quodvis animal mori simul atque sanguis effluerit; et, consumpto humore quem medici *radicalem* vocant, non aliter moritur homo, quam extinguatur lucerna consumpto oleo. Sed nimium diu moramur in contemplatione naturæ; quod tamen non inutiliter factum opinor a nobis, ut dilucidius fiat charitati vestræ mysterium in ejus contemplatione ideo versamur lubentius, quia salubrius. Nam, juxta naturæ considerationem, tunc ista magna vim habent cum in vivo corpore sua munia peragunt, ac, juxta mysticam philosophiam, tunc demum plurimum valent cum corpus reliquunt.

VI. Nemo miratus est Dominum humano more spirantem ac respirantem: sed, cum in cruce clamore valido emisisset spiritum, simul intellectum est illum et verum sui se hominem et verum Deum: hominem, quod juxta naturæ ordinem et ubi vitalem flatum emisisset, desiit vivere; Deum, quod simul cum ingenti clamore mortuus est, declarans se volentem ac spontaneum deponere vitam, quod humanarum virium nemo nescit non esse. Sensit efficax testimonium spiritus vicinus Centurio; sic enim narrat beatus Marcus: *Videns autem Centurio qui ex adverso stabat, quia sic exspirasset, ait: Vere hic homo Filius Dei erat* (Marc. xv, 39). Quid morte abjectus juxta carnem? sed nihil morte potentius juxta spiritum. Erat et illud præter naturæ cursum quod e latere exanimati corporis sanguis et aqua profuit, ut absolveretur triplex testimonium. Totum effudit spiritum ut nos respiraremus: quicquid erat humoris aquei reliquum, expressit, ut nos ablueremur: quicquid resederat in corde sanguinis, emisit, ut nos confirmaremur. Atque haud seio an perperam faciam hæc tria inter se conferens, cum sint unum, non natura, sed in mysterio. Si qua tamen est discretio, sanguis in testimonium ratione potissimum celebratur, quod in hoc Scriptura testatur esse vitam animantis, et ob id a cibis submovebatur edieto legis. Præterea magis est expositus hominum oculis sanguis quam spiritus aut aqua.

VII. Vita Domini, qui summus fuit martyr, quique et hodie pugnat et vincit in martyribus plurimis, fuit offendiculo. Non jam loquor de Phariseis et Scribis, ipsis etiam cognatis ac fratribus fuit detestabilis, cum dicerent illum in furorem versum; sed mors illius non solunt pii, sed impiis etiam fuit admira-

bilis, nec alibi magis verum fuit, quod *Dei virtus in infirmitate perficitur* (II Cor. xii, 9). Ibi fracta est Satanae tyrannis, ibi devicti sunt inferi, ibi triumphatum est de diabolo, ibi dejectus orcus, cælum apertum. Nimirum hoc erat quod instante mortis tempore deprecabatur Dominus: *Pater, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te* (Joan. xvi, 1). Quid homine mortuo contemptius? Quis enim vel Cæsarem mortuum metuat? Sed Christi morte quid efficacius? *Velum templi scissum est a summo usque ad imum*, terra concussa est, saxa discissa sunt, aperta sunt monumenta, revixerunt sepulchrorum corpora, sol medio die obtexit faciem suam (Matth. xxvii). Numquam per omnem vitam magis declaravit potentiam suam: mox, refractis omnibus mortis repagulis, vivum se discipulis exhibuit. Nimirum hoc est efficax illud sacrosancti sanguinis testimonium, qui solus, potuit dirimere maceriam qua Deum ab hominum genere separabat: solus potuit unica litura delere totum illud chirographum quod erat contra nos, et Satanae in nos jus vindicabat. Neque enim sanguis hircorum aut vitulorum potuit abolere peccatum; umbræ erant illa et typi futurorum. Nec ullius hominis sanguis poterat tollere peccatum mundi, præter unius illius agni sanguinem cui Baptista tribuit testimonium, dicens: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (Joan. i, 29).

VIII. Plus est tollere peccatum quam peccata, et peccatum, non hujus aut illius, sed mundi. Corpus enim peccati mundum universum occupat: hoc per Christum esse sublatum, sanguis ipsius pro nobis effusus reddit evidens testimonium, melius pro nobis loquens, ut inquit Apostolus, quam sanguis Abel. Siquidem ille, clamans de terra, loquebatur vindictam: at Christi sanguis, de cruce clamans, pacem loquitur et reconciliationem. Quin idem sanguis, quoniam a nobis bibitur, si modo digne bibitur, clamat in cordibus nostris verba pacifica et solatii plena. Et ille triplex est testimonium, licet spiritali quodam modo. Clamat Spiritus, qui nobis arrhabonis loco datus est: *Abba pater, testificans quod sumus filii Dei* (Rom. viii, 16). Clamat aqua, per quam renati sumus, quod condonata sunt nobis omnia peccata; et si quis adhuc dubitat, accedit sanguinis testimonium, clamantis: quid adhuc hæsitatis, quid adhuc pavitas tyrannum Satanam? ecce pretium quo te redemit Dei Filius. Nisi te salvum voluisset Deus, non tradidisset Unigenitum suum in mortem.

IX. Nemo majorem charitatem habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis (Joan. xv, 13). Si non est majus eximie benevolentiae testimonium, quam si quis vitam impertiat amico, gravius est Domini sanguinis testimonium, qui pro inimicis effusus est.

VARIORUM NOTÆ.

Vita Domini qui summus martyr fuit. Non existimo apud veteres Christum martyrem nuncupari. PAMEL.
Satana in nos jus vindicabat. Negligentia operarum apud Manutianum erat judicabat. PAMEL.
Ecce qui tollit peccatum mundi. Lugdunensis editio et Manutius legunt peccata, sed illud habet utraque

Frobenii et Gravii editio, et genuinum esse constat ex interpretatione auctoris, quæ eadem est cum illa quam habet Erasmus in Annotationibus in Joannem; ita ut vel sine confirmemur conjectura H. Gravii. PAMEL.

Effusus pro inimicis, fecit amicos ac filios Dei: atque ut consideremus hanc fore perpetuam amicitiam, reliquit nobis edendam carnem suam, reliquit bibendum sanguinem; ut per eadem aleremur per quem sumus redempti. Sanguinis aspersione confirmatum est vetus Testamentum, quemadmodum ad Hebræos scribens præclare docet beatissimus Paulus: Christi sanguine consignatum et corroboratum est novum Testamentum, hoc est testamentum et pactum gratiæ et remissionis peccatorum, per sanguinem Agni immaculati, qui in se recipere dignatus est totius mundi peccatum, quod omnes ex Adam contrahunt qui prodeunt in hanc vitam, et ejus contagio peccant quicumque peccant. Tanta autem est Christi sublimitas, ut fortasse non oporteat quemquam cæterorum hominum cum illo conferre, nisi ipse nobis tantam fiduciam præbuisset, qui non dedignatus sit discipulos suos vocare amicos, servulos suos vocare fratres et cohæredes. Quemadmodum igitur ille suo mirabili testimonio clarificavit Patrem in hoc mundo, atque etiam in cœlis: ita testimonium illius quodammodo consummatur testimonio sanctorum, quasi sit una passio Domini et servorum. Id ne quis existimet parum religiose dictum, beatus Paulus nobis patrocinatur, ita scribens ad Colossenses: *Qui nunc gaudeo in passionibus, pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia* (Coloss. 1, 24). Quis enim nescit, fratres, quam uberem proventum effudit Ecclesiæ seges, Apostolorum ac cæterorum martyrum sanguine irrigata? Quo plus sanguinis effusus est, hoc magis effloruit multitudo fidelium: hoc latius sparsit suas propagines illa beata vitis a Christo stirpe surgens, et occupans orbem universum, quacumque patet ab Oriente ad Occidentem, ab Aquilone usque ad Austrum.

X. Ecce, fratres dilectissimi, a Domini redemptoris temporibus anni fluxerunt plus minus ducenti quadraginta; jamque hujus vitis palmites pene latius se sparserunt quam Romanum imperium, efferas etiam nationes musto Spiritus inebriantes, et quos nulla ferri vis domare potuit, emollit sanguis illius Agni candidi. Qui naturæ causas scrutantur, narrant adamantem nullâ chalybis duritiei cedentem, hircino sanguine maceratum, ietu malleorum dissilire: nullus autem adamas corde saxeo peccatorum durior. Hoc igitur cor ferreum, cor saxeam, cor plusquam adamantinum, emollit sanguis Christi, et hujus martyrum, qui supplerunt quod illius passionibus deerat. Hoc argumento summus ille pastor, et ut Petrus ait, princeps pastorum, testificatus est se esse pastorem bonum, quia animam suam posuit pro ovibus, nobis

A exemplum præbens, ut qui pro nostra qualicumque portione vices illius gerimus, parati simus et ipsi pro grege Dominico sanguinem fundere, nisi malumus videri mercenarii quam pastores. Domini verbis congruant verba discipuli. Cum enī dixisset se gaudere in passionibus, quibus consummaret passionem Christi, perpetuens et ipse pro corpore Christi, quod est Ecclesia, qualia passus erat Dominus; causam adjecit cur ea libenter pateretur: *Cujus, inquit, factus sum minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis, ut impleam verbum Dei* (Coloss. 1, 25). Et alio quodam in loco scribit se replevisse Evangelium. Sicut ergo mortibus martyrum consummatur passio Christi, ita sanguine pastorum confirmantur promissa Christi. Nihil enim instrumentum indubitabilius, quam quod tot martyrum sanguine signatum est. Hoc nimirum est implere verbum Dei, hoc est replere Evangelium.

XI. Sed interim gravissimus dolor oboritur animo meo, dilecti, dum mecum reputo, cum adhuc recens ille Christi sanguis fervere debeat in cordibus fidelium, tam multos esse in quibus refrixit charitas: atque hoc gravius discrucior, quod tales non paucos pastores habeat Ecclesia, qui, non solum non opponunt corpora sua adversus luporum incursus, verum etiam ipsi lupos agunt, dum mactant ac perdunt animas simplicium, ipsi ventri suo, quæstui, et ambitioni servientes, adeoque non implent verbum Dei, ut illud componatur potius et impiis dogmatibus adulterent; nec cogitant quod ille pastorum Princeps severissimo judicio repositet singulas oves, pro quibus redimendis sanguinem suum fuderat, de manibus eorum. Sed illos suum manet supplicium: nunc melius est ut, omissis querelis, nos invicem ad officium quod Christo debemus exhortemur.

XII. Triplex a Christo testimonium accepimus, triplex illi testimonium reddamus oportet. Rudimenta fideliter tradamus baptizandis, perfectiora baptizatis. Confirmemus illos fructibus Spiritus ad cœlestem vitam provocantes, et si res postulet, libenter etiam vitam commisso nobis gregi impendamus, nostraque morte vicissim Deum clarificemus. Et ne cui videatur mirum morte hominum glorificari Deum, audi beatum Joannem in Evangelio de Petro, cui Dominus prædixerat fore, ut ubi venisset, ab alio eingeretur et duceretur quo nollet, ita loquentem: *significans quæ morte esset glorificaturus Deum*. Quotquot igitur ab orbe condito propter Deum, propter justitiam ac pietatem mortui sunt, morte sua glorificaverunt Deum. Nam eleemosynas, jejunia, preces, aliaque pietatis exercitia simulant etiam hypocritæ: mortem nemo suscepit alacriter, nisi qui

VARIORUM NOTÆ.

Anni fluxerunt plus minus ducenti quadraginta. Hoc addidit auctor ut putaretur vetustum opus, sed ipse sibi contradicit hæc periodo, dum jam ea ætate latius sparsam dicit fidem, quam Romanum imperium; neque enim id ante tempora Imperatoris Constantini verum fuisse satis constat. PAMEL.

Vices illius gerimus. Hoc rursus auctor addidit ut episcopus putaretur. PAMEL.

Cum adhuc recens ille Christi sanguis, etc. Etiam hoc ad subornationem pertinet. Neque vero usquam Cyprianus malos pastores lupos nuncupat, sed solos, juxta Scripturam, hæreticos. PAMEL.

certo persuasum haberet, nihil adversi posse accidere Aliis qui persistunt in charitate Dei.

XIII. Neque tamen statim martyr est qui occiditur : occiduntur et sicarii et piratæ ; non supplicium facit martyrem, sed causa. Quod si qui leguntur sibi fortiter conscivisse necem, aut infirmitas erat morte querens dolorum finem, aut ambitio, aut dementia. Nec hoc est testimonium præbere Deo, id facere quod et Deo displicet, et gentium etiam legibus prohibetur. Plurimum interest inter barbaricam immanitatem et martyrum modestissimam constantiam, in se imbecillum, in Christo fortem. Sunt qui certis artibus corpus stupefaciunt, ne sentiant cruciatus : hoc modo se quidem malefici muniunt adversus carnificum manus. Sunt et affectus impotentes, qui sensum adimunt animo, ita ut vel mortem impavidi perferant. Sed placidum illud ac mansuetum, illud humiliter sublime et sublimiter humile non videmus nisi in Christi martyribus. Non obtuentur truceibus oculis carnificem, non minitantur tyranno : magis dolent de illorum cæcitate quam de suis afflictionibus. Scilicet elamat et in illis Christus : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt* (Luc. xxiii, 34). Non aliud spectant quam in cælum, ubi spem omnem habent repositam. Sic ipse Dominus velut agnus sine voce ad maectationem ductus est : et si quam edidit vocem, ea magis declaravit animum mitem ac placidum, quam ullum potuisset silentium. Quam blanda oratione compellat Judam proditorem ! quam placide respondit cæsus alapa ! quam nihil ferocius loquitur Annæ et Caiphæ ! quam tranquille respondit Pilatæ ! Denique, cum Pharisæi, veluti victores, moverent capita sua, amarissimis conviciis in illum debacchantes, ille mitissimus elamat : *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*.

XIV. Non igitur mori per se testimonium est ; sed sic mori est testimonium præbere Deo. Stephanus juvenis inter homicidas, agnus inter lupos, stabat placido angelicoque vultu et ad Domini exemplum orabat pro lapidantibus, nec alicui habet oculos quam in cælum. Illic videre meruit ejus præsidio superior erat persequentibus. Qui vero timet Deum, non metuit hominum sævitas. Qui ex animo diligit vitam cælestem, facile vilem habet animam ; atque illi, cum beato Paulo, *vivere Christus est, mori lucrum* (Phil. i, 21). An non ingens lucrum est hanc et brevem et innumeris malis contaminatam vitam cum sempiterna felicitate commutare ? Ille Dominus, quemadmodum et in cæteris omnibus, sese formam nobis exhibuit. Quum enim instaret extremus actus martyrii, quem aiunt in fabulis oportere esse optimum, cecidit, abiecit sese in terram, prolixè atque etiam fre-

quenter, ac sanguineo sudore madescens, nostræ naturæ in se expressit imbecillitatem, ante testatus animi tedium ac tristitiam usque ad mortem, ne nos in desperationem caderemus si, cum omnia mortem præsentem intentant, horrorem naturæ senserimus. Nisi enim adesset sensus dolorum, nihil haberet admirabile martyrium : sed superare dolorem, corona dignum est. Horrere mortem, naturæ est, vivere naturam animi fortitudine, gratiæ est. Omnia potest Paulus, sed in eo qui ipsum corroborat. Sed quibus præsidii vincitur naturæ infirmitas ? Si nos totos humi prosternamus, hoc est, si nihil omnino tribuamus viribus nostris ; si vigilemus et oremus instantè ; si nostram voluntatem divinæ voluntati submitamus, dicamusque illa ex animo, ex toto corde : *Transeat hic calix, si fieri potest ; sed fiat, non sicut ego volo, sed sicut tu vis* (Matth. xxvii, 7, 36).

XV. Novi ego ac flevi quosdam magna animi fortitudinis præditos, qui, jam coronæ proximi, defecerunt, et quem diu professi fuerant, abnegarunt. Quid fuit in causa ? Dimoverant oculos suos ab eo qui solus robor dat infirmis, intermiserant orationem, ac cœperant ad humana præsidia respicere. Contemplabantur suæ nature vincula, considerabant aculeos, ungulas, candentes laminas, ferrum et ignem, reliquumque carnificinæ apparatus, etiam aspectu horrendum, et cruciatuum atrocitatem cum suis viribus conferebant, et ideo victoriam amiserunt e manibus. Ubi quis ita cogitat : « Hoc possum, illud perpeti non possum ; » numquam feliciter peraget martyrium. Sed qui se totum tradit divinæ voluntati, non alio spectans quam ad illius opem, is demum firmus est et invictus. Hoc autem fieri non potest, nisi adsit vera ac vivida fides, nihil hæsitans, nihil disquirens : ne cogitaveris quanta sit tyranni sævitas, quanta hominis imbecillitas, sed quanta sit Domini virtus, qui certat ac vincit in membris suis.

XVI. Ergo, ut a digressionem reflectamus ad id quod erat constitutum, quemadmodum Domini mors potentior erat quam vita, ita voluit martyrum suorum mortem esse potentem. Quid enim infirmius quam vinciri, damnari, cædi, cruciari, occidi, et ad carnificis arbitrium præbere corpus ? Hæc species interdum misericordiam movet etiam sævissimis tyrannis. Verum, ubi jam monumenta martyrum pelluntur morbi, rugiunt demones, terrentur monarchæ, coruscant miracula, coneidunt idola : tum apparet quam sit efficax ac potens martyrum sanguis. *Præsentia infirma, epistolæ graves* (II Cor. x, 10), audivit heatis-simus Gentium Doctor ; hoc et ad martyres recte accommodabitur ; vita infirma et contempta, mors gravis ac potens. Jam non est par omnium martyrum in

VARIORUM NOTÆ.

Non supplicium facit martyrem, sed causa. Sumpsit quidem hoc ex D. Cypriano, sed quod ille contra hæreticos, iste adversus eos qui mortem sibi consciscunt, et maleficos in medium adducit. PAMEL.

Non minitantur tyranno. Non per omnia hoc verum esse patet, vel ex solo Prudentio, ubi et Laurentius et Romanus martyres contra faciunt, immo et Macha-

bei martyres non erunt, si huic auctori credendum sit. Cautè itaque hic locus legendus, ne faveri videatur pseudomartyribus nostri sæculi. PAMEL.

Jam non est par omnium martyrum in tormentis atrocitas. Morel. et Manut. martyrium, verum non placet. PAMEL.

tormentis alacritas, quemadmodum nec omnes eodem genere mortis defugantur. Tres illi beati pueri in mediis flammis invenere refrigerium, et septi innocuo elemento, velut in corclavi caneant hymnum Domino. Daniel item citra noxam, leonum sodalitio est usus. Beatus Andreas, ut habet humana quidem historia, sed satis probate fidei, gaudens sibi gratulans ibat ad crucem. Alii diutius ac variis cruciatis subindo moriuntur, nec tamen morte datur finire dolorem. Est igitur et illud veri martyris, hoc quoque totum arbitrio Dei committere. Novit ille quid expediat nobis et quid ad ipsius gloriam maxime conducibile sit. Tantum illud assidue cogitandum est: *Sive vivimus sive morimur, Domini sumus* (Rom. xiv. 8). Nec sibi quisquam displiceat, si corpore pariter et animo sentiat gravem ac diutinam molestiam, tantum fidat ei cui certat: *is non patietur quemquam tentari supra id quod potest, sed faciet etiam cum tentatione proventum* (I Cor. x, 15). Quosdam electos interdum patitur in tormentis deficere, ut agnoscant imbecillitatem suam, atque eosdem post fortissimos reddit in certamine. Hac dispensatione Petrus ter abnegavit Dominum, ut, edoctus quam nihil posset suis viribus, confirmaret fratres suos. Quomodo autem confirmaret? Ut sibi diffisi, fiduciam omnem collocarent in Domino.

XVII. Sed jam tempus est ut de altero martyrii genere disseramus charitati lux, de quo etiam accuratius est disputandum, quod occultum sit et omnium temporum commune; neque enim semper sciunt Neronis, Diocletiani, Decii ac Maximini, nunquam tamen cessat diabolus exercere Christi militiam professos. Et fortassis erunt posthac, donante Christo, tempora quibus nullæ tyrannorum persecutiones affligent Ecclesiam: nunquam tamen defutura sunt certamina, nunquam martyria quibus homines pii glorificent Deum. Ecclesia quidem adhuc in hoc exilium militans, peculiaribus gaudiis applaudit iis qui in professione nominis Jesu animas suas fideliter deposuerunt, et ad horum memorias magna cum alacritate concurrunt: sed cœlestis theatrum, Angelorum myriades et justorum cum Christo regnantium innumeralis populus applaudunt omnibus qui sinceram fidem et charitatem invictam, quam habent erga Dominum Jesum, integritate et innocentia vitæ testificantur.

XVIII. Nec solam professione fidei, quæ juxta Paulum, ore lit ad salutem, glorificatur Deus, verum etiam confessione commissorum. Hæc ne temere ex nobis ipsis loqui videamur, adducenda sunt Scripturarum testimonia. Ergo, nisi piorum vita cederet in gloriam Dei, Christus non diceret in Evangelio: *Ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum*

A qui in cœlis est (Matth. v, 16); nec Paulus Apostolus scriberet Galatis: *Et in me glorificabant Deum* (Gal. i, 24). Confirmatur hoc et per repugnantiam ex his quæ diximus. Etenim, si nomen Dei polluitur ac dehonestatur impia vita sui populi, utique bona illius vita cohonestatur. Damnatur apud Apostolum et philosophorum impia sapientia, *qui, cum Deum cognovissent, non tamen eum ut Deum glorificaverunt* (Rom. i, 21). Sapientiam profitentur, et summam exhibebant stultitiam. Itaque, cum Deum esse profiterentur, tamen, turpiter viventes et idolis sacrificantes, falso testimonio quodammodo obscuro Dei gloriam, quasi nec justus esset nec verax, aut quasi non unus esset, sed multi, aut quasi saxi esset assimilis. Id autem evidentius etiam testatur beatissimus Paulus, scribens ad Corinthios: *Empti, inquit, estis pretio magno, glorificate et portate Deum in corpore vestro* (I Cor. vi, 20). Ideo Deus redemit nos pretio sanguinis sui ut, semel a peccatis expurgati, deinceps vitam ipso dignam ageremus.

XIX. Ac symbolum imperatoris gestamus impressum frontibus nostris. Quid si gerens signum Christi, præstet opera Belial? nonne dedecoratur ille cuius insignia gerimus? Contra sicut imperator sibi placet de milite præstrenuo, sic existimans illius virtutem ipsi decori et ornamento esse: sic Deus gloriatur in his quos redemit, quos lavit, quos sanctificavit, quos Spiritus donativo dignatus est, si vitæ sanctimonia declararint Domini gratiam in ipsis non fuisse vanam. Si Paulus gloriatur in discipulorum pietate, *C gaudium et coronam suam illos appellans, qui nihil erat nisi dispensator alieni muneris, annon Dominus magis gloriatur super his pro quibus mortuus est? Jam quod in libro Job ad hunc modum Satana loquitur Dominus: Num animadvertisti servum meum Job, quomodo non sit ei similis super terram, homo simplex et rectus ac timens Deum, et recedens a malitia* (Job. i, 8)? nonne sermonem profert de suo cultore gloriantis? Beatus autem Paulus splendidiore etiam verbo usus est, scribens secundam ad Corinthios Epistolam: *Deo autem gratia, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: quia Christi huius odor sumus Deo* (II Cor. ii, 4). *Melius est nomen bonum super unguenta pretiosa* (Ecclesi. vii, 2). Scriptura gloriosam famam *D appellare solet odoramenta. Non tamen Deus gloriatur hominum more, sibi placens ac gestiens, sed nostram salutem ducit gloriæ, et ideo subiecit Apostolus: In his qui salvi sunt, et in his qui pereunt. Quomodo glorificatus Deus in his qui salvi sunt? quoniam illius illustratur misericordia. Quomodo in his qui pereunt? quoniam in his declaratur illius justitia.*

VARIORUM NOTÆ.

Ut habet quidem humana historia. Hæc quoque phrasis veteribus incognita, qui non humanas, sed ecclesiasticas historias nuncupant. PAMEL.

Diocletiani Morelius conjicit legendum Valeriani. Verum, etsi id fiat, plura sunt alia quæ Cypriani non

esse convincunt. Neque vero uspiam de altero hoc martyrii genere apud illum sermo est. PAMEL.

Paulus apostolus scribit Galatis. Recte sic Mauritius pro Corinthiis. PAMEL.

XX. Nunc ipse sermonis cursus nos eo deduxit ut doceamus et peccatorum confessione glorificari Deum. Hic occurrit protinus ex libro Jesu Nave Achan, qui, quoniam, contra divinum edictum, sustulerat ex aathemate pallium cœcineum insigne, ac ducentos siclos argenti, ac linguam auream sictorum quinquaginta, populus Israel terga vertit hostibus. Itaque Josue dixit Achan : *Fili mi, da gloriam Domino Deo Israel, et confitere, atque indica mihi quid feceris, ne abscondas (Josue vii, 19)*. Confessus, dedit pœnas, et aversus est furor Domini. Ea confessio clarificavit Dei justitiam ac sapientiam : sapientiam, quod illius oculis nihil esset abstrusum ; justitiam, quod non sine causa passus esset hostes adversus Israelem invalescere, quodque leges ipsius nullus hominum impune violat. Nihil erat magni quod suffragatus erat B Achan : magnum tamen erat documentum universo populo, quantum periculum sit Dei jussa negligere, etque velle imponere quasi quiddam illum fugeret, aut quasi faveret prævaricatoribus. Atque ille quidem cum esset Judæus, ob unicum peccatum, quod ipsi leve videbatur, severissimas pœnas dedit, lapidatus ab universo populo, corporis interitu salutem animæ redimens. Non enim judicat Deus bis in idipsum.

XXI. Sed quæ pœna manet illos qui, post tantam Evangelii lucem et gratiam, postea quam semel illuminati sunt, gustaverunt etiam donum cœlestis, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt etque bonum Dei verbum virtutesque sæculi venturi, in multa atque immania crimina relabuntur, cruciellgentes sibi metipsos Filium Dei et ostentui habentes C Qui hoc sunt etiam miserabiliores, quod, cum tales sint, aspernantur tamen pœnitentiæ salutaris remedium, contemnunt Ecclesiam maternum gremium offerentem et ad sanitatis instaurationem invitantem. Ejusmodi defectio quantum putas ignominiam iur Ecclesie ? Nec ea ignominia non potest pertinere ad Christum qui est caput Ecclesie, et per omnia suum esse ducit quod est corporis ac membrorum ipsius. Et diverso, quanta totius Ecclesie exultatio cum qui lapsus est, per pœnitentiam Ecclesie reconciliatur ? Ac ne putemus hoc gaudium apud nos tantum esse, Dominum audiamus in Evangelio *xxv* Lucam loquentem : *Ita dico vobis, quod gaudium erit in celo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justos, qui non indigent pœnitentia (Luc. xv, 9)*. Nam hæc clausula fuit parabolam de pastore qui, relictis nonaginta novem ovibus, unam quæ a grege aberraverat multo labore questitam ac tandem inventam, imposuit humeris suis, et caute restituit. Simili sententia claudit parabolam de muliere quæ drachmam perditam invenerat : *Ita, dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super uno pec-*

catore pœnitentiam agente (Ibid.). Nec tamen hoc sic accipiendum est, quasi Deo et ejus Angelis gratius sit post lapsum redire ad pietatem, quam citra lapsum perseverare in innocentia : sed Scriptura suo more loquitur secundum affectus humanos, illud testatum esse volens Deo gratissimam esse peccatorum conversionem : *Non enim querit mortem peccatoris, sed magis ut convertatur et vivat (Ezech. xviii, 32)*.

XXII. Atque interdum piorum hominum lapsus, quamvis enormes, divina dispensatione vertuntur in summum Ecclesie profectum. Sic lapsus est Apostolorum princeps, sic Paulus gentium doctor, sic Maria Magdalene, quibus nunc Ecclesia præcipue gloriatur, quorum lapsus cesserunt in stabilimentum ac solatium domus Dei. Præterea non hic loquitur de vere justis, sed de justis pharisaica, quemadmodum alibi dicit : *Non est opus sanis medico, sed male habentibus (Matth. ix, 12)*. At non erant sani quibus hoc dicebat Dominus, sed, Legis qualicumque observatione tumidi, sibi videbantur sani, et ideo non desiderabant medicum.

XXIII. Hæc cum ad hunc habeant modum, desiderate frater, conemur assiduis exhortationibus excitare fidelium animos, ut tota etiam vita martyrium. hoc est testimonium, reddat Deo ; quod adeo negligendum non est, ut, nisi ea præcesserit, martyrium quod sanguine perhibetur non sit martyrium. Frustra enim cervicem præbueris carnifici, nisi prius occideris membra quæ sunt super terram, hoc est affectus qui militant adversus spiritum, oïlium, invidiam, avaritiam, libidinem : quibus quicumque servit, Deum quodam modo abnegavit, et, Christum ore profitens, vita Satanam deum confitetur. Nec hic sermo debet cuiquam videri durior, cum sit verax ac salutaris : quidquid homo quisvis Deo autepouit, sibi deum facit, nec possumus duobus servire dominis : unus enim est Deus ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligendus.

XXIV. Quisquis igitur ore dicit : « Credo in unum Deum, » et servit avaritiæ, aut libidini, aut luxui, sibi mentitur sibi que repugnat, aliud lingua sonans, aliud animo celans ; voce tantum testimonium perhibens Deo, cum vita Satanam colat. Efficacius autem est vite quam lingue testimonium : *Non omnis qui dicit : Domine, Domine, intrabit in regnum, sed qui facit voluntatem Patris cœlestis (Matth. vii, 21)*. Habent et opera suam linguam facundiam, etiam tacente lingua. Ideo Dominus in Evangelio *xxv* Joannem ita loquitur : *Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me (Joan. v, 36)*. Quemadmodum igitur bona opera profitentur Deum, ita mala quodam modo loquuntur : *Non est Deus, nec scientia in excelso*. Quis non contremiscat,

VARIORUM NOTÆ.

Achan. Morelius Achar. Et sic etiam LXX. sed versio hæc mixta est ex vulgata editione Hieron. et LXX. Hoc autem mirum, quod pœnitentiam lapsorum martyrium quoddam facere videatur. PAMEL.

Kata Lucam. Manutius quidem hic et postea

reponit secundum. Verum quod illud Cyprianicum sit, puto auctorem sic ex instituto scripsisse. Est autem etiam, præter veterum sententiam, hujus loci expositio. PAMEL.

quis non inhorrescat, quis non laceret vestimenta sua, quis non obturet aures suas, si tales voces audiat ex Christiano? Quantus horror, quantus dolor occupat animos nostros cum quis, victus tormentis, jussus abnegare Christum, abnegat, et ad Jovis statuam thus adolet? Quam trepidamus metuentes ne Deus iratus fulmen in nobis vibret iræ suæ, ne terra dehiscens nos absorbeat? ut interdum unius impietas supplicii consortio multos involvat; et suat scelera tam immania, ut vidisse quoque aut audisse sit detestabile. Sed cur alias in simili crimine tam sumus conniventes? cur et nobis adeo blandimur et aliis? At vide quid de talibus loquitur Apostolus scribens Tito : *Profitentur se nosse Deum, factis autem negant* (Tit. 1, 16). Idem in priore ad Timotheum de vidua quæ negligit familiam : *Si qua autem suorum, maxime domesticorum, curam non habet fidem negavit, et est infideli deterior* (1 Tim. v, 8). Si fidem negavit quæ negligentius habet suam familiam, quid dicturum putas de his qui se totos dederunt mammonæ et ventri? De Christianis utique loquitur Paulus scribens Philippensibus, cum ait ; *Quorum finis interitus, quorum deus venter est* (Phil. iii, 19). Quos eosdem taxat, scribens Romanis : *Hujusmodi Christo Domino non serviunt, sed suo ventri* (Rom. xvi, 18). *Servire, juxta Scripturarum consuetudinem, dixit pro colere. Ventrem colunt, eum quem habent pro deo. Jam de avaritia manifestus etiam pronuntiat, scribens ad Colossenses : Mortificate, inquit, membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus* (Col. iii, 5).

XXV. Execramur eos qui procumbunt ad Dianæ simulacrum : quanto justius eos execramur qui toto pectore serviunt mammonæ, qui illi quotidie sacrificant? Et si avarus est idololatra, qui pecuniæ studio tenetur, qui quod hæreditate obvenit aut industria partum est reconlit, nec erogat in egenos ; quid censendum est de his qui lenocinio, qui scenore, qui rapto, qui fraude, qui calumniis, qui opprimendis pauperibus rem accumulunt? Atque hæc idolorum servitus non solum invenitur inter Christianos, verum etiam, quod gemendum est, inter episcopos. Porro temulentia adeo communis est Africæ nostræ, ut propemodum non habeant pro crimine. Annon videmus ad martyrum memorias Christianum a Christiano eogi ad ebrietatem? An hoc levius crimen esse ducimus, quam hirem immolare Baccho? Mihi videtur multo gravius, si rem recta ratione velimus expendere. Cum tyrannus dicit : « Abnega Christum, et immola Jovi, et esto amicus noster; aut morere : » sæpe lingua negat, corde reclamante, et manus adolet thus, cum animus intus adoret Christum : quamquam hoc quoque gravissimum est crimen, tamen aliquam impietatis culpam elevat humanæ naturæ imbecillitas. Ibi Sata-

nas tibi loquitur voce tyranni : at quid tibi dicit idem per tuam concupiscentiam : « Abnega Christum, et esto dives : sacrifica Mammonæ, et Christo munus remitte. » Quid est quod pollicetur? aurum et argentum, inutilem materiam nisi exerceas. Nec dicit, « Morere, » sed, « Oblecta oculos ; » immo potius hoc dicit : « Lucrare pecuniam, ad breve tempus habiturus, perde in æternum animam tuam. » Et tamen hic sponte submittis genua Satanæ, et, abnegato Christo, te totum illi mancipas. Quid autem Christus? « Meus esto, et vive in æternum ; contemne divitias illas temporarias, et ego tibi centuplum reponam in hoc sæculo, et vitam æternam in futuro. Relinque terram, et accipe cælum. » Ac Deus ista pollicens describit; et diabolus tam nihili res easque falso promittens, adoratur. O lædam defectionem ! o turpem idololatriam ! o iniquam permutationem ! Quo præmio sollicitavit humani generis primos auctores? Ostendit pomum, et dedit mortem. Mendacio fefellit : *Non moriemini, sed eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (Gen. iii, 4, 5). Atque illi delusi, qualem dominum deseruerunt, et ad quem defeecerunt? a qua felicitate exciderunt, et in quas ærumnas semet conjecerunt? Sed idem ille tenebrarum princeps qui Evæ locutus est per serpentem, nobis loquitur per satellites suos ac ministros, per lenas et lenones, per eos qui pellicunt ad amorem pecuniæ, ad ambitionem, ad voluptatem, avocantes a sinceritate quæ est in Christo Jesu. Idem ille loquitur nobis per concupiscentias nostras, quæ vivunt in membris nostris. Nec dicit quod homo tyrannus, « Aut mihi obtempera, aut morere ; » nec ostentat carceres, catenas, uncinos, sartagines, aut caminos incensos, non cruces, laqueos aut gladios ; sed tantum : « Contemne Deum, renuntia vitæ cœlestis hæreditati, et committe adulterium, et capies voluptatem. » Sed qualem? Momentaneam, et corporis tantum, quot autem amaritudinibus conditam? infamia, periculo, super omnia vero secreto conscientie cruciatio. Hæc est esca diaboli, hoc auctoramentum. Stipendium porro quale est? Dicat majore cum fide beatus Apostolus : *Stipendium peccati mors est* (Rom. vi, 23). Quæ mors? corporis, quam solum minuitur et inferre potest tyrannus homo? non, sed mors gehennæ, quæ finem nescit. Plus potest homo tyrannus quam diabolus. Ille quodammodo cogit hominis naturam, nihil aliud potest quam sollicitare : dejicere non potest, nisi assentiaris, contempsisse vicisse est.

XXVI. Major itaque venia debetur Christum in tormentis abneganti, quam sponte assentiendi diabolo, cui credidisse est Christum abnegasse. Ille mendax est et omnis mendacii pater, illius promissa, quantumcumque fronte blandiantur, nihil aliud sunt quam prestigie pellicientes in exitum. Ne quis itaque se sibi blandiatur : « Sum peccator, amo pecuniam, servio libidini, studeo honoribus, indulgeo vindictæ,

VARIORUM NOTÆ.

Porro temulentia adeo communis est Africæ, etc. Quod præmisit de episcopis, habet ex lib. Cypriani de Lapsis; hoc vero ex D. Augustino Epist. ad An-

licum, ut putetur Africanus esse. PAMEL.

Carceres, catenas, uncinos. Omnino sic legendum.

PAMEL.

deditus sum voluptatibus : sed Christum non abnega- vi. At reclamant tibi Dominus ipse : *Non potes duos dominos colere* (*Matth.* vi, 24). Et interim horres abominandum thurificati aut libellati cognomen, ipse fortasse thurificatis aut libellatis leterior. Illos humanus metus violentior, quam ut Læminis natura possit vincere, eo compulsi, ut impias voces promant lingua, reclamante conscientia; tu tam vili mercedula sollicitatus, sponte deficiis ad eum a cuius tyrannide te Christus suo sanguine redemit : ejus jam totus es factus, quemadmodum ait Apostolus : *Empti estis pretio magno*, et : *Jam non estis vestri* (*I Cor.* vi, 20, 19). Hujus militiam professus est ad salutare lavaerum, huic dedisti nomen, hujus sacramentis initiatus es, accepisti donativum et pignus Spiritus, ne quid dubitares de promisso stipendio, simulque diabolo denunciasti perpetuas inimicitias, renuntiasti omnibus illius pompis ac voluptatibus; exsufflasti, exsibilasti, jurasti in verba Redemptoris : cumque tot vitiis servias, tibi places quod nondum sis thurificatus aut libellatus.

XXVII. Si quis miles juratus in verba Cæsaris, profugeret ad Turcam, et ex illius arbitrio faceret ea quæ seiret ingrâtissima Cæsari; nonne comprehensus ad supplicium raperetur ut desertor, ut perjurus, ut perfuga? Quis autem audiret eum ita defendentem : « Non sum desertor, non abnegavi Cæsarem? Annon mox audiret : « Quid refert si lingua tacuit? Reipsa abnegasti, et plusquam abnegasti, qui non solum deserueris militiam, verum etiam ad tyrannum et hostem imperatoris tui irreconciliabilem transgeris. » Merito fidelium aures abominantur *apostata* vocabulum : verum hoc non tibi tantum execrandum est, cum incenso thusculo aut scripto libello renuntiatu professioni nominis Christi; sed ubicunque contemptis Christi legibus, obtemperatur Satanæ. Nec enim refert quid sonet lingua; quæ si sonet Christum, cum animus sit deditus eriminibus, non est professio, sed hypoëresis, abnegatura Christum si metus urgeat qui premit thurificatos aut libellatos. Atque in his rebus quæ sic inter se pugnant, ut neutra ferat alterius consortium, quoties hanc amplectimur, aliam abdicavimus; quoties unam rejecimus, alteram agnoscimus. Cujusmodi sunt lux et tenebræ, bellum et pax, mors et vita, Deus et Belial; quemadmodum testatur et beatus Paulus in secunda ad Corinthios : *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial?* Adhæsisse Belial, est abnegasse Christum, utcumque lingua aut habitu Christum profitearis.

XXVIII. De hoc si quis simpliciorum dubitarit, dabo argumentum crassum et evidens. Fingamus ty-

rannum ita loqui Christiano : « Incende thas Jovi; » nihil addentem nec exigentem ut Christum abneget : si adoleverit, nonne cunctis manifestum erit illum hoc ipso Christum abnegasse, quod Jovi fecerit thymiama, etiamsi nihil proferat impium in Christum? Quemadmodum qui magicis artibus utuntur (a quo malo nos Domini misericordia liberavit, sicut a cæteris omnibus quibus, juxta veterem hominem quondam ambulantes, tenebamur), tacite Christum abnegant, dum cum dæmonibus habent fœdus. Jam, si Machabæi fratres una cum matre maluerunt tot cruciatibus exanimari, quam carne suilla vesci, sic æstimantes eum Deum Legis auctorem negare, quisquis sciens ac volens legis præcepta violat, quo pacto sibi blanditur qui in luxu, temulentia, avaritia, rapinis, adulteriis aliisque criminibus consensescunt, quæ gentium etiam leges noluerunt esse impunita? Et cum tot modis Christum abneget, cum toties immolent dæmonibus, pro Christianis haberi postulant? Atque in his sunt qui palam ista committunt, ac propemodum etiam gloriantur in rebus pessimis; adeo non pudet aut piget admissorum! et tamen audent venire in Ecclesiam sanctorum, audent misceri gregi Dominico. Tales interdum tolerat Ecclesia, ne provocati magis etiam perturbent populum Dei : sed quid prodest non ejici cœtu piorum, si merueris ejici? Nam ejici remedium est, et gradus ad recuperandam sanitatem : ejectionem meruisse, summa malorum est. Ac frustra miscetur cœtui sanctorum in templo manufacto, si submotus est a consortio Dei et ab universo corpore mystico Christi.

XXIX. Oportet autem et illud considerare quanto pere Christiani abhorrent ab idolothytis et ab ingressu fanorum, atque ab ipsis etiam simulacris. Cum beatus Paulus clamet neque idolum esse aliquid neque idolothytum, multo minus fanum ex lapidibus constructum est aliquid : et tamen plurimorum animus ea religione tenetur, ut mortem oppetant citius quam gustent idolis immolatum : et inexpiable piaculum esse ducant, si ingrediantur fanum Jovis aut Apollinis aut Dianæ, seque putent contactu simulacri vehementer contaminari. Equidem probo talium religionem, si sibi constet in omnibus. Nunc, prohi dolor! videre est quosdam in his pene superstitione trepidos, in aliis ubi gravior erat metuendi causa, nimium esse securos. Per se non inquinat animam contactus idoli, nec ingressus fani, nec esus idolothyti : sed per se polluit conscientiam amor pecuniæ, incestus, rapina, hypoëresis et his similia monstra. Quam vero congruit horrere fani ingressum, nec horrere in templo Spiritui consecrato victimas immolare dæmonis?

VARIORUM NOTÆ.

Thurificati aut libellati nomen. Hoc iterum ex D. Cypriano, qui tamen *libellaticos* nuncupat. PAMEL.

Ne quid dubitares. Nimis sæpe inculcat hanc certam in Dei fidem. PAMEL.

Turcam. Ita sores suo indicio deprehenditur. PAMEL.

Utcumque lingua et habitu Christum profitearis.

Caute et hoc legendum. PAMEL.

A quo malo nos Domini misericordia liberavit. Hæc etiam addidit, ut Cypriani videretur hic liber, quippe quem magicas artes professum fuisse, quamquam perperam, quidam tradunt. PAMEL.

Machabæi. Recte sic Manutius, pro eo quod erat, *Maccabæi*. PAMEL.

Clamat sanctus Paulus scribens Corinthiis : *Nescitis A quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus (I Cor. iii, 16)*. Rursus in eadem Epistola : *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt sancti Spiritus qui in vobis est, quem habetis a Deo. et non estis vestri? (I Cor. vi, 19.)* Quod si Christianorum pectora sibi consecravit Deus, ut in illis inhabitaret per Spiritum suum, illic deliciarum et inambulat, illic amat sibi offerri victimam puram in omni loco. Et qui in hoc templum Deo sacrum, ejecto sancto Spiritu, inducit abominaciones quas in mystica visione conspexit Ezechiel; qui illic sedem facit Mammonæ, Veneri, Como, Baccho, aliisque portentis; qui ibi dæmonibus immolat spurcissimas hostias, veretur ingredi fanum gentium ne contaminetur. Proinde nemo B sibi frustra blandiatur, *Deus non irridetur (Gal. vi)*, constet sibi nostra religio, nec alios detestemur, ipsi gravioribus obnoxii criminibus : nec alibi simus religiose timidi, alibi impudenter inpii. Sed, Christum semel professi, tota vita reddamus illi testimonium, et undique glorificemus illum, obediētes illius præceptis; ut in hoc cognoscant homines quod vere fidemus illi, quod ex animo diligimus illum, et quod non simulate ad sacrum lavacrum adduximus nos illius militiæ.

XXX. Beatus Apostolus prædixit nulli pie vivere volenti in Christo Jesu defuturam persecutionem. Si deest tyrannus, si tortor, si spoliator, non deest concupiscentia, martyrii materiam quotidianam nobis exhibens. Postremo hæc ipsa mala quæ secum defert vita mortalium, quæque piis cum impiis communia sunt, martyrii coronam nobis parant, si placide, si cum gratiarum actione pertulerimus. Neque privati sunt martyrii gloria quicumque violenta morte consummati non sunt. Quis autem ausit vel Abraham patriarcham, vel hujus filium Isaac, vel beatum Job eximere e martyrum numero? Quæ carnificiæ gravior torserunt corpus, quam Patriarchæ mentem torquebant naturæ affectus, cum inunctanter ad Dei jussum appareret immolare filium unicum et unice charum, in quo tota spes erat illi posteritatis? Quid defuit Isaac martyrio, qui, nihil obmurmurans, passus est se colligari et imponi busto, nec expavit in cervicem vibratam machæram? Cujus autem martyrium audebimus conferre cum his quæ passus est J Job?

XXXI. Quod si quis adhuc diffidit sermone nostro, certe beati Pauli verbis non poterit diffidere. Is scribens ad Hebræos, orsus ab Abel usque ad Gedeonem, ingentem sanctorum catalogum recenset, in quo plures sunt qui non defuncti sunt morte violenta; immo

Illic amat sibi offerri victimam, etc. Mire detorquet hanc Malachiæ Scripturam auctor. PAMEL.

Proinde nemo sibi frustra blanditur. Hoc rursus mutuatus est ad verbum ex libr. Cypriani de *Lapsis*. PAMEL.

Ecclesiæ quidem usus, etc. Non per omnia Cyprianicam esse hanc martyris et confessoris differentiam

pauci sunt qui sic mortui sunt; et tamen de omnibus pronuntiat : *Et hi testimonio fidei probati inventi sunt (Hebr. xi, 39)*, perspicue declarans etiam vita bona peragi martyrium fidei. Ecclesiæ quidem usus discernit illos, cognominibus appellans eos qui violenta morte decesserunt; confessores, qui constanter in cruciatibus ac minis mortis professi sunt nomen Domini Jesu, parati mortem oppetere, vel potius martyrii supremam coronam ambientes. Apud Deum tamen quicumque carnem suam crucifixerunt cum vitis et concupiscentiis, quicumque Christo vere commortui sunt, eique in Baptismo consepulti sunt, ut jam non sibi vivant, neque mundo cui semel mortui sunt, sed ei qui pro ipsis est mortuus, martyres sunt, nec martyrum corona fraudabuntur : in primis autem monachi, qui vere monachi sunt, ac virgines quæ vere virgines sunt. Neque enim locus desertus, sacens pro veste, legumen pro cibo, neque jejunia, neque chammicæ monachum absolvunt; sub his involueris interdum latet animus valde mundanus. Quod ita deprehenditur, si ad immus aliquod ecclesiasticum vocentur : ibi videas quosdam ex illis facillime vici delictis, impatientiores injuriarum, appetentiores vindictæ quam quivis alius sit ex media plebe. Quid causæ est? Quoniam corpus exercuerunt magis quam animum; cum beatus Paulus doceat *quod exercitatio corporalis ad modicum utilis sit, pietas ad omnia valeat (I Tim. iv, 16)*.

XXXII. Non hæc dixerim, quod improbandi sint qui talibus modis castigant corpus suum et in servitutem redigunt : sed quod Satanas, mille instructus artibus, nonnumquam illudit incautis, transfigurans se in angelum lucis, et ex hujusmodi corporum exercitamentis inducit illis falsam sanctimoniam persuasionem; eumque intus madeant spiritualibus vitis, et sibi et aliis habentur pii. Talis erat justitia Phariseorum, cui prælata est, iudice Christo, Publicani injustitia. Ita sunt et virgines fatuæ, quæ solidam existimant pietatem corpus habere viro intactum, cum animus avaritia, superbia, invidia et obtræctatione sit corruptissimus. Sunt et falso viduæ, quæ, dum vivunt in deliciis, Christo mortuæ sunt. In summa tamen, quisquis vere Christianus, cujusque status aut ordinis, habet certamina sua, habet crucem suam; quam si patienter tollit, si constanter sustinet, testimonio suo glorificat Dominum, tantum ne sibi vindicet laudem bonorum operum : hoc enim non est glorificare Deum, sed clarificare seipsum.

XXXIII. Habet unusquisque fidelium agones suos, habet adversarium diabolum, habet agonothetam Deum, habet theatrum non solum Ecclesiæ et Angelorum, sed et infidelium; quemadmodum dicit Pau-

VARIORUM NOTÆ.

tomo I, Epist. ix, satis ostendimus. PAMEL.

In primis autem monachi. Illic etiam larvam sibi detrahit personatus histrio, qui nascitur Cypriani sæculo monachatum nondum natum. PAMEL.

Neque enim locus desertus. Plane sunt hæc Erasimica, atque adeo et eantè legenda. PAMEL.

lus ad Corinthios : *Spectaculum facti sumus mundo et Angelis et hominibus* (I Cor. iv, 9). Si vincimus, gloriantur Angeli, gloriantur et fidelium Ecclesie, gloriatur et ipse Christus in membris suis. Sin vincimur, ignavia nostra, triumphat Satanas cum angelis suis, insultant nobis increduli, ac Deum contumellis afficiunt, dicentes : « Ecce qui jaçant se redemptos a tyrannide Satanae, qui praedicant se mortuos mundo, nihilo minus vincuntur a cupiditatibus suis quam nos, quos dicunt adhuc teneri sub regno Satanae. Quid prodest illis Baptismus, quo dicunt exui veterem hominem cum actibus suis, et indui novum qui secundum Deum creatus est? Quid prodest illis Spiritus sanctus, ejus arbitrio dicunt se temperari? Cur semper in ore habent : Evangelium, Evangelium; cum tota vita discrepet ab Evangelii praeceptis? » B
Quanto creditis pudore suffunditur Ecclesia, cum haec ingeruntur ab hostibus, nec habet quo refellat opprobria! Nonne videmus totum Ecclesiae cœtum demittere vultus atque erubescere, quoties aliqua virgo quae Christo nupserat, dilapsa ex angelico contubernio, defecit ad stuprum aut conjugium? Quantus mœror occupat omnium nostrum animos, sed praecipue pastorum, si quando Christi miles, tormentis inferior, renuntiavit imperatori suo! Quantus autem ex adverso Satanae triumphus!

XXXIV. Itaque, fratres dilectissimi, si vere diligimus Deum, si quotidie petimus ex animo : *Sanctificetur nomen tuum*; summo studio advigilemus, nec ubi polluamus nomen illius, sed et morte et vita glorificemus illum, juxta beati Pauli monita : *Viventes sine querela ut simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravae et perversae, inter quos luceamus sicut luminaria in mundo, verbum vitae continentis, ad gloriam Christi Jesu regis et agonothetae nostri, qui suum esse ducit quicquid in membris ipsius geritur. Patiamur eum illo, ut eum illo glorificemur in die Domini. Nos hic illum clarificemus apud homines, ut ille nos clarificet claritate sua coram Angelis suis, cum, ut inquit beatus Paulus, venerit glorificari in sanctis suis. Nemo coronatur nisi legitime certaverit. Et hi qui corruptibilem coronam ambiunt, ab omnibus se abinent* (I Thess. i, 9; II Timoth. ii, 5; I Cor. ix), nihil non facientes quod ad victoriam conducit : quid nos facere convenit ut assequamur illam immortalis vitae coronam incorruptibilem et immarcescibilem in caelis?

XXXV. Illic si quis roget quo pacto quis possit esse martyr sine sanguinis effusione : quisquis hoc animo sequitur justitiam, ut mortem citius admissurus sit, quam velit a justitia deflectere, huic prompta voluntas pro martyrio deputabitur. Deus enim non aestimat quemquam ex eventu rerum, sed ex affectu.

Cur enim ille fraudetur martyrii gloria, per quem non stetit quominus martyrium peregerit? Ut contra, mercedem apostatae feret quisquis hoc animo vivit, ut Christum negaturus sit si jactura honorum, aut corporis cruciatibus, aut mors sit accipienda. Qui ob paululum pecuniae pejerat, an is verebitur abnegare Christum, si tota res periclitetur, si intentetur infamia, carcer et mors? Qui ob febriculam ad incantatricum remedia confugit, an is malit cruciatus morte tristiores perferre, quam Christo renuntiare? Immo, qui toties ob brevem carnis delectationem, ob momentaneam gloriam, deficit a Christo, vitam habebit vilem pro Christo? Nec hunc tyrannus fecit apostatam, sed ad tyrannum accessit apostata. Ut autem est similis certandi ratio, ita hisdem armis fratrum animi communicandi sunt ad has pugnas quibus ostendimus confirmandos ad martyrium. Fides est quae pugnat et superat in martyribus : nec quisquam defecit in tormentis, nisi fidei defectu.

XXXVI. Orandos igitur assidue Deus, ut fidem in nobis augeat : est enim Dei donum, illi debetur omnis victoria gloria. Ingeramus illorum animis et infirgamus quam horrendum crimen sit omnis idololatritia, quam severe punita sit a Deo sub Lege vetere : quot millia trucidavit Moyses ob vitulum aureum. Deinde proponatur comparatio manifestae idololatriae, cum immolatur simulacris, et occultae, cum, contempto Deo, obeditur per concupiscentiam Satanae. Deinde conferatur inter se Deus fons omnis boni, et diabolus omnis malitiae princeps. Ostendatur et inaequalitas contubernii : in altera parte sunt filii Dei, concives Angelorum, et haeredes beatæ immortalitatis; in altera filii Belial, societas omnium daemonum et haeredes gehennae. Conferatur et impar malitiae genus, comparentur diversa stipendia. Haec si prius fuerint persuasa, et intimis infixis visceribus, facilis erit victoria. Nunc fides multis natat in labiis, cum in corde aut nulla sit, aut vehementer langueat. Quis enim non profitetur, quod in Deuteronomio legimus : *Andi, Dominus Deus tuus Dominus unus est. Et : Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies* (Deuter. vi)? Quis non quotidie recitat ore : *Credo in Deum Patrem omnipotentem? At non credit in Deum, qui non in eo solo collocat totius felicitatis suae fiduciam; nec unum habet Deum ac Dominum, qui per scortationem, per luxum et avaritiam Satanae facit imperata; nec illi soli servit qui servit ventri, qui deditus est huic mundo, qui in pravo positus est.*

XXXVII. Ethnici putant plures esse deos, et hoc tibi videris perfectus Christianus, quod persuasum habes unum esse Deum? quid magni facis? Idem credunt Judaei, qui quotidie blasphemant in synagogis

VARIORUM NOTÆ.

Demittere vultus. Quidam, non recte, *dimittere.*

PAMEL.

Qui ob febriculam ad incantatricum remedia confugit. Nescio quae remedia incantatricum intelligat. Nemo nescit per periammata et incanta-

menta vetulas remedia passim febricitantibus spondere. PAMEL.

Totius felicitatis suae fiduciam. Corrupte et hic quidem *infelicitatis* : quia etiam paulo post omiserat *vocem es*, est etiam hoc caute legendum. PAMEL.

snis : idem credunt demones et contremiscunt. Si A vere credis in Deum, crede justum et veracem : justum in remunerandis piis et puniendis impiis, veracem in promissis. Crede non esse spem salutis, nisi per Filium ejus, quem pro nobis omnibus tradidit in mortem : crede nihil accidere mali posse iis qui se totos illius voluntati tradiderunt et in illo perseverant. Hoc est credere in Deum Patrem, hoc est credere in Filium ejus, hoc est credere in Spiritum sanctum, unum Deum, et Ecclesiam sanctam, mysticum Christi corpus, extra quam non est salus, et in qua non est pernicies.

XXXVIII. Quisquis in tali petra pedes animi fixerit, adversus omnes tentationum incursus stabit immobilis. Exempli gratia : lacessitus es convicio, suggerit tibi caro vindicta cupiditatem, priusquam respondeas sic cogita tecum : Hunc maledicum hominem subornavit diabolus, ut me dejiciat, ac dejectum perdat ; sed ausculta quid suadeat imperator tuus cui militas : *Beati*, inquit, *mites, quoniam ipsi possidebunt terram*. Et : *Mea est vindicta, et ego retribuam*. Quid suadet fortissimus ille Christi dux Paulus : *Non nosmetipsos vindicantes, charissimi, sed date locum iræ*. Diabolus dicit : « Fruere vindicta, et perde vitam æternam. » Deus dicit : « Vince in bono malum, et noli resistere malo : et accipe cum Filio meo possessionem regni cœlestis. » Mox dispice utri potius expediat obtemperare. Dicit tibi per concupiscentiam tuam diabolus : « Mœchare, et fruire temporaria corporis voluptate, et esto meus servus et cohares gehennæ. » Audi potius quid dicat tibi Deus : « Sperne temporariam voluptatem, et accipe centuplum, bonæ conscientie gaudium in hoc sæculo, et vitam æternam in futuro : et expende utri potius sit auscultandum. » Suggestit tibi per carnis affectum veluti per Evam Satanas : « Vive genialiter. » Ex adverso dicit Christus : *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient*. Ad eundem modum de cæteris tentationibus, objice tentatori clypeum Scripturarum, in quibus tibi loquitur Deus, non minore fide, quam si tibi coram ore ad os loqueretur. Ex his torrentibus sume tibi lapides, quibus dejicias superbum Goliath. Habes exemplum a Domino tuo, sic ille prostravit diabolum : nec dejicias animum si sæpius invadat, ac subinde majoribus machinis aggrediatur : nihil potest adversus eum qui tecum est. Die illud Joannis : *Major est D qui in nobis est, quam qui in isto mundo*. Succurrat illud Domini dictum : *Confidite, quoniam ego vici mundum*. His orationibus si Christi miles fuerit exercitatus ad confictum, in dies comperiet suum antagonistam debiliorem.

XXXIX. Nec tamen remittendæ sunt excubiæ, si quando hostis simulabit tranquillitatem ; sed observans illius insidias, dicat cum beato Abacue : *Super custodiam meam stabo, et gradum figam super petram,*

omni custodia servans cor meum, ne qua pateat aditus obambulanti quærentique quem devoret. Tutissimum autem cordis munimentum est sobrietas cum instanti oratione, jugique Scripturarum meditatione : *Omni enim Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus* (II Tim. III, 16). Ex hac igitur colligendæ sunt sententiæ, quas ad manum et velut in proœctu habeas, ut his protinus serpentem caput erigentem dejicias. Nullus est enim animorum morbus, cui non præsens remedium divina Scriptura suppeditaret. Hinc comparanda sua exempla piorum sed præcipue Christi, quibus se quisque vel animet vel consoletur.

XL. Venio nunc ad illa mala quæ vel ipsam naturam hominis comitantur, vel fortuito videntur inferri. Hæc quoque pius animus, et ad pugnaudum instructus, sibi vertet in materiam coronæ. Exemplo faciam, quod dico, clarius. Executitur aliquis facultibus suis, sive bello, sive naufragio, sive rapina. Ne protinus hic cogitet laqueum, aut rationem malis artibus sarcienti quod periit ; sed ita secum loquatur : « Dominus est qui tenet me ad diligam ipsum ex toto corde. Ipse dedit, ipse abstulit, sit nomen Domini benedictum. Gratias agat quod acceperit ex Domini benignitate, agat gratias quod amiserit ad probationem fidei. Si hæc dixerit eo animo quo dixit sanctus Job, cum illo mercedem accipiet. Dominus æstimat, non quantum quis perdat, sed quam patienter : quemadmodum non respicit quantum aliquis largiatur egentibus, sed quo animo. Habet aliquis filium unice charum, eo te mors orbat præmatura, pestilentia spoliat te charissimis, sponsa liberis, amicis ; ferto patienter, et dic : « Domino ita visum, etsic fortassis et nobis expediebat et nostris : sit nomen Domini benedictum. » Sunt et morbi qui non minus atroces habent cruciatus, quam ulla potest inferre tortorum sævitia, v. luti plenritis, ischiasis, podagra, paralysis, calculus, renum et vesicæ exulceratio. Tale si quid acciderit, ne mens exasperetur ad impatientiam, ne lingua erumpat in voces blasphemias, sed cura beato David et Heli sacerdote dicat : *Dominus est, faciat quod bonum est in oculis ipsius*. Ita mala quæ non inferuntur ob Christi professionem, vertemus nobis in coronam, et Christo in gloriam. Ac siet fortasse ut Dominus, nostra tolerantia propitiatus, aut auferat afflictiones aut mitiget ; quod si non fit, tamen hac ratione faciemus ut quod animo impatienti fuisset intolerabile, fiat patientia mitius. His atque hujusmodi argumentis non desinemus nos invicem exhortari, ad illustrandam Domini gloriam, cujus titulum et insignia gerimus. Præstemus illi martyrium in suo quisque statu et ordine, non solum in adversis, verum etiam in prosperis. In

VARIORUM NOTÆ.

Quoniam ipsi consolationem accipient. Est etiam hæc Erasmi versio. PAMEL.

Veluti pleuritis. Magis placet hoc Morellii, quam

quod habebant prius excusi, pleuretis, aut Manut. pleuresis. PAMEL.

MICROSOFT

adversis agnoscamus amorem patris flagellantis nos ad correctionem, et gratias agamus charitati qua diligit nos, ut filios, quos abdicare non vult, sed emendatos recipere. In prosperis aq̄ue gratias agamus illius bonitati, qua consolatur nos ut tentationum pon-

adversis possimus sustinere: ita fiet ut tota vita nostra nihil aliud sit quam testimonium, declarans apud credentes et incredulos sapientiam, bonitatem, misericordiam ac veritatem Dei Patris, et Filii illius Jesu, et Spiritus sancti. Amen.

ORATIO CYPRIANI ANTIOCHENI,

PRO MARTYRIBUS.

HAGIOS, hāgios, hāgios, sancte sanctorum, Pater patrum nostrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, Deus Apostolorum, Deus Prophetarum, Deus Virginum, Deus bene viventium, Deus credentium, Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi filii tui: te invocamus supplices, pariter et deprecamur, Fili unigenite, qui ex ore Altissimi procreatus es ante mundi dispositionem, et ex Mariæ sanctæ virginis utero per mysterium editus, orantibus nobis, sancti desiderii spiritale incrementum et integritatem cordis præstare dignare, ut lavaero saluari recreatum pectus a delictis carnalibus incoluæ persistat. Petimus fide illibata, mente incorrupta, devotione robusta, operatione seu dilectione continua, ut in Ecclesia sancta tua nos florere permittas: quoniam tibi flectimus genua et curvamus cervices, cui Angeli et Archangeli, millia millium Martyrum, chorus Apostolorum et Prophetarum gloria exsultant, cui omnes aves canunt laudes, linguæ confitentur cœlestium, terrestrium et infernorum: tibi omnes aquæ in cœlo et sub cœlo confitentur; te insensibilia sentiunt: tu es solus, et præter te et extra te nemo. Te quæsumus, Domine, Pater omnipotens, qui soli filio conspicibilis es, cujus Angeli et Archangeli obtemperant tibi, Domine Pater: te oramus ut tribuas nobis mentem integram, innocentiam puram, sinceritatem devotam, conscientiam sanctam, puram, sobriam,

castam, contra omnes insidias sæculi gloriosa fide degentem, contra diaboli minas et carnales illecebras munitionem pectus concedas, ne violenti et cruenti hostis lethalibus laqueis implicemur, ut signum salutis æternæ incoluæ perferamus. Pelle a nobis omnem sæculi illuviem omnemque diaboli persuasionem. Laqueetur, concidat, et superetur a nobis, et amoveatur, sicut a Sarra famula tua Asmodeus, dæmon nequissimus, extinctus per angelum tuum sanctum Raphael. Et sicut Tobie affuisti, ita mihi adesse digneris. Et ut tribus pueris in camino, et Danieli misericordiam præstitisti, sic circa nos famulos tuos facere digneris. Qui mortuos suscitasti, cæcos illuminasti, surdis auditum, mutis eloquia, claudis grossum, leprosis sanitatem dedisti, ita et da famulis tuis, qui te tota virtute mentis credimus natum, passum, venturum judicare vivos et mortuos. Assiste nobis, sicut Apostolis in vinetis, Theclæ in ignibus, Paulo in persecutionibus, Petro in suctibus. Qui sedes super septem thronos ad dexteram Patris, respice nos et libera nos de æternæ mortis interitu: unus in uno, Pater et Filio, Filius in Patre, Spiritus sanctus, per quem et cum quo est tibi in sancta Ecclesia honor, virtus, claritas, majestas, potestas, benedictio, immortalitas, et nunc et in æternum, semper et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

VARIORUM NOTÆ.

Cypriani Antiocheni. Quis fuerat iste Cyprianus, Antiochenus magus et Justinæ amasius, infra dicitur.

Oxon.

Soli filio conspicibilis es. Mss. omnes et vet. exc. *conspicibilis.* Verum illud placet, quod similiter dixerit Prudentius: *coram refulsit ore conspicibilis.*

PAMEL.

D

Innocentiam puram. Morello rursus acceptam debemus vocem *puram*, et paulo post vocem *hostis*, ubi legitur *cruenti hostis*, alibi desideratas. PAMEL.

Ut signum salutis æternæ incoluæ perferamus. Iisdem pene verbis utitur etiamnum Ecclesia in cæremoniis Baptismi. PAMEL.

ORATIO CYPRIANI ANTIOCHENI,

QUAM SUB DIE PASSIONIS SUÆ DIXIT.

DOMINE sancte, Pater hāgios, Deus hāgie, et hāgie Deus meus, quis enim major te? tibi gratias et laudem refero, Deus Abraham et Deus Isaac et Deus

Jacob, Deus patrum nostrorum, Deus Apostolorum, et Deus Prophetarum, et Deus Martyrum, qui fuisti ante mundi dispositionem, Deus vivorum, venturus

VARIORUM NOTÆ.

Deus Abraham. Præmittit idem Gravius, *Deus Patrum nostrorum*, quod vulgo postponitur, quantum

PATROL. IV. S. CYPRIAN.

apparet; quia sic fere ubique Scriptura. Sed nobiscum legunt mss. PAMEL. (R)